

DPN 6431

Title : कालिकावली KĀLIKĀVALĪ

Run. No. 7156

Cat. No.

Micro. No.

Subject कालिका Hymn

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / ☐ New. / ☐ Nep. / ☐ Skt.- New. / ☐ Maith.- New. / ☐ New.- Nep. /

Size in cms. 24.2 x 10.4

Folios ¹ 15 Lines (in a page) 8

☒ Compl. / ☐ Incompl.

Chapt. / act / verses 1-167

Author / translator

Scribe / donor

Date: NS / SS / ☒ VS / KS 1954

Ruler / place

Script : ☒ New. / ☐ Dev. / ☐ Bhuj. / ☐ Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / ☒ paper / ☐ thyasaphu / one side yellow

Condition : ☒ fine / ☐ damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

श्री गौरी नमः ॥ ॥ नूतन अलङ्कार इत्ये गोप वधू दीड कुल चैलम ॥
तस्मै कृष्णाय नमः संसार मही रहस्म वीजाय ॥ १ ॥

समाप्ति वाच्य / ^{Post-}Colophon

सोयंक इति बुद्धिस्तु सा जात्यसवनां वत् ॥ तदेवौषधमित्पादौ, सजातीमेपि ददाताम् ॥ १५७ ॥
इति श्री महामहोपाध्याय श्रीमद्विष्णुनाथ सिद्धांत अपंचा नग भट्टाचार्य कृतं कालिकावली नाम
पञ्चाशत् पट्टिकाः ॥ सम्पूर्णः ॥ धृजम् ॥ अमृतम् १५४ तालमिति पौष वदि ४ सं ३

कालिका वलि

श्रीगणेशायनमः ॥ नूतनजलधररुचये गोपवधूटीडकल
बौराय ॥ तस्मै रुक्मायनमः संसारमहीरुहस्यवीजाय ॥ १ ॥ इत्यं गु
णस्तथा कर्म सामान्यं सविशेषकं ॥ समवायस्तथाभावः पदार्थोः
सप्रकीर्तितौ ॥ २ ॥ क्षित्यं प्रजो मरुद्भ्यो मकालदिग्देहिनामनः ॥ इ
त्याग्यथ गुणारूपं रसो गन्धस्ततः परं ॥ ३ ॥ स्पर्शः संस्थापरिमितिः
एव कत्वंचततः परं ॥ संयोगश्च विभागश्च परत्वंचोपरत्वकं ॥ ४ ॥
बुद्धिः सुखं दुःखं मिच्छां देषो यत्नो गुरुत्वकं ॥ इत्यन्तं स्नेहसंस्का

कृष्णादिना ४

प्रमाणं ५

॥ १ ॥

सोहं निर्मलं १

संक्षिप्तं विनाशकं च नानाकारं च १

वर्तते ६

रावहहंशं हस्यवच ॥ ५ ॥ उत्क्षेपरांततो यक्षेयणामाकुंचनंतथा ॥
प्रसारणांचगमनंकर्मणिपेतानिपंचच ॥ ६ ॥ भुमणारिचनं स्यंदनोर्ध्व
न्यलनमेवच ॥ तिर्यगमनमर्ण्यगमनादेवलभ्यते ॥ ७ ॥ सामान्यं
द्विविधं प्रोक्तं परंचोपरमेवच ॥ इत्यादित्रिकवृत्तिस्तु सत्तापरतयो
च्यते ॥ ८ ॥ परभिन्नानुयाजातिः सेवापरतयोच्यते ॥ इत्यत्वादिक
जातिस्तु परापरतयोच्यते ॥ ९ ॥ व्यापकत्वात्परापि स्याद्व्याप्यत्वाद
परापिच ॥ अतानित्यद्वयवृत्तिविशेषः परिकीर्तितः ॥ १० ॥ घटा
दीनांकपालादौ इत्येषु गुणकर्मणोः ॥ तेषु जातेश्च संवधः सम

॥ शब्दं (हो) वचं च नानाकारं च नानाकारं च १

प्रमाणं ५
नोः क्रिष्णक्रियावलोमिष इत्यविशेषः
संवेधः समवायः

परमाण २

विषयसंगीतद्विज्ञानप्रतियोगिताकाभाव
दे अत्र ताभावात्

वाच्यप्रकीर्तितः ॥ ११ ॥ अभावस्तु द्विधा संसर्गो न्यो न्याभावभेदतः ॥ प्राग
भावस्तथा ध्वंसोऽप्यत्यन्ताभावश्च ॥ १२ ॥ एवं त्रैविध्यमापन्नः सं
सर्गो भाव इष्यते ॥ सप्रानामपि साधर्म्ये ज्ञेयात्वादिकमुच्यते ॥ १३ ॥
इत्यादयः पंचभावा अनेके समवायिनः ॥ सत्तावन्तस्त्वयस्त्वाद्यागु
णादिर्निर्गुणाक्रियः ॥ १४ ॥ सामान्यपरिहीनास्तु सर्वजात्यादयो म
ताः ॥ परिभाडेऽप्यभिन्नानां कारणात्त्वमुदाहृतम् ॥ १५ ॥ अन्यथापि
द्विस्त्वयस्य नियता पूर्ववर्तिता ॥ कारत्वं भवेत्तस्य त्रैविध्यं परिकीर्ति
तं ॥ १६ ॥ समवायिकारणात्वं ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वं ॥ एवं

जातिभूत्वा भवति ४

परमोऽवधिमात्रम् ३

ज्ञेयत्वाच्च तत्र प्रमेयत्वम् ३

वत्तादिभिः १

१ असमवायिकारणत्वं
समवायिकारणत्वं

समवायसंबन्धेन कार्थेत्यतिर्भवति १

यत्कार्यं प्रतिः प्रतियोगित्वमत्र पूर्ववत्
कार्थेत्यतिर्भवति १
कार्थेत्यतिर्भवति १
कार्थेत्यतिर्भवति १

न्यायेन यज्ञे स्तृतीयप्रवृत्तिनिमित्तहेतुत्वं ॥ १७ ॥ यत्तैमवेतं कार्यं भव
ति ज्ञेयं समवायिकारणात् तत् ॥ तत्रासन्नजनकं द्वितीयमाभ्यां परं
तृतीयस्यात् ॥ १८ ॥ येन सह पूर्वभावः कारणमादाय वा यस्य ॥ अन्य
प्रतिपूर्वभावे ज्ञाते यत्पूर्वभावावेज्ज्ञानं ॥ १९ ॥ जनकं प्रतिपूर्ववर्तितामप
रिज्ञाय न यस्यागृह्यते ॥ अतिरिक्तमथापि यद्वेन्नियतावश्यकपूर्वभा
विनः ॥ २० ॥ एते पंचात्यथासिद्धादंडत्वादिकुमादिभ्यः ॥ घटादौ दंडरूपा
दि द्वितीयमपि दर्शितं ॥ २१ ॥ तृतीयं तु भवेद्योमकुलालजनकोपरः ॥
पंचमो रामभादि स्याद्देतेषावश्यकस्त्वसौ ॥ २२ ॥ समवायिकारणात्

असमवायिकारणत्वं

२०
१५
१०
५
०
cmts. 5 10 15 20 25

असा प्रतिबो गित्वे सति वा असा प्रतिबो गित्वं नित्यत्वं

आत्मभिन्ने सति अनेकगुणवत्त्वं ५

२३ ॥ अत्र निरूप्यते द्वौ भूमाश्चित्तत्वं मिहोच्यते ॥ क्षित्यादीनां नवा-
नां तु द्वयत्वं गुणयोगिता ॥ २४ ॥ क्षितिर्जलं तथा तेजः पवनो मत्त एव
च ॥ परापरत्वमूर्तत्वक्रियावेगाश्च अपा अमी ॥ २५ ॥ कालखात्मदिशां
सर्वगतत्वं परममहत् ॥ क्षित्यादिपंचभूतानि चत्वारि स्पर्शवन्ति हि ॥
२६ ॥ इवारंभश्चतुर्षु स्यादथाकाशशरीराणां ॥ अवाप्यं प्रतिक्षणा-
कोविशेषगुणोऽप्यते ॥ २७ ॥ गुरुणीद्वे सवती ह्योर्नैमित्तिकोऽव-
आत्मानो भूतवर्गश्च विशेषगुणयोगितः ॥ २८ ॥ रूपद्वयत्वप्रत्यक्ष-

परममिति तदभावयोः समावेशा-
दप्युच्यते ३

३॥

योगितः प्रथमा स्रयः ॥ यदुक्तं यस्मादधर्मवैधर्म्यमितरस्यतत् ॥ २९ ॥
स्पर्शादयो ह्येवैगाख्यः संस्कारो मरुतो गुणाः ॥ स्पर्शादयो ह्येवैगा-
चद्वौ केगाश्च तेजसि ॥ ३० ॥ स्पर्शादयो ह्येवैगाश्च गुरुत्वचद्वयत्वकं ॥
रूपं रसस्तथा स्नेहो वारिस्पेते चतुर्दश ॥ ३१ ॥ स्नेहहीना गंधयुक्ता-
क्षितावन्ते चतुर्दश ॥ बुद्ध्यादिषट्कं संख्यादिकं पंचकं भावना तथा ॥
॥ ३२ ॥ धर्मो धर्मो गुणायते आत्मानः सुश्चतुर्दशः ॥ संख्यादिपंच-
कं कालदिशोः शब्दश्च ते चरवै ॥ ३३ ॥ संख्यादिपंचकं बुद्धिरिच्छाया-
नोपि चेश्वरे ॥ परापरत्वं संख्यादिपंचवर्गश्च मानसं ॥ ३४ ॥ वायो न

वैकादशतेजसोगुणाजलक्षितिप्राणाभृतांचतुर्दश॥ दिक्कालयोः
 पंचषडेवचावरे महेश्वरे ह्येमतस्तथैवच॥ तत्राक्षितिर्गत्वहेतुर्न
 नारूपवतीमता॥ षड्विधस्तुरसस्तत्रगत्वस्तुद्विविधोमतः॥ ३५ ॥
 स्पर्शस्तस्यास्तुविज्ञेयोह्यतुस्मीशीतयाकजः॥ नित्यानित्यावसा
 ज्ञेयानित्यास्मादणुलक्षणा॥ ३६ ॥ अनित्यातुतदन्यास्यात्सैवाव
 यवयोपिनी॥ सावत्रिधाभवदेहमिन्द्रियंविषयस्तथा॥ ३७ ॥ योनि
 जादिभवेदेहमिन्द्रियंघ्राणालक्षणां॥ विषयोघ्राणकादिस्तुब्रह्मा
 डांतउदाहृतः॥ ३८ ॥ वर्णांशुक्लरसस्पर्शजिलेमधुरशीतलो॥ स्त

॥४॥

हस्तत्रयवत्वंतुसांसिद्धिकमुदाहृतं॥ ३९ ॥ नित्यतादिप्रथमवत्किं
 तुदेहमयानिजं॥ इन्द्रियंरसनंसिन्धुहिमादिर्विषयोमतः॥ ४० ॥ स्पर्
 शदस्मस्तजसस्तुस्याद्रूपशुक्लभास्वरं॥ नैमित्तिकंद्रवत्वलुनित्य
 तादिचपूर्ववत्॥ ४१ ॥ इन्द्रियंनयनंवाहिः स्वर्णादिर्विषयोमतः॥ अ
 नयाकजौतुस्याशीतस्पर्शस्तुपवनेमतः॥ ४२ ॥ तिर्यगा मनुवातस्य
 ज्ञेयः स्पर्शादिलिङ्गकः॥ पूर्ववन्नित्यताशुक्लदेहव्यापीत्वगिन्द्रियं॥
 ४३ ॥ प्राणादिस्तुमहावायुपर्यन्तोविषयोमतः॥ आकाशस्तुवि
 ज्ञेयः शरीरेशोघिकागुणाः॥ ४४ ॥ इन्द्रियलुभवेच्छात्रमेकः सत्रय

पाधितः ॥ जन्मानाजनकः कालोजगतामाश्रयोमतः ॥ ४५ ॥ परापर
 रत्नधीहेतुः क्षणादिः स्यादुयाधितः ॥ इरांतिकादिधीहेतुरेकानि
 त्यादिगुच्यते ॥ ४६ ॥ उपाधिभेदादेकापि प्राच्यादिव्यपदेशभाक् ॥ आ
 त्मेन्द्रियाधाधिहताकरां हि सकर्तृकं ॥ ४७ ॥ शरीरस्वनचेतनामृत
 पुष्पाभिचारतः ॥ तथात्वं चिन्द्रियाणामुपधातेकथं स्मृतिः ॥ ४८ ॥ म
 नोपिन तथाज्ञाद्यनध्यक्षंतदाभवेत् ॥ धर्माधर्माश्रयोध्यक्ष्योविशेष
 गुणयोगतः ॥ ४९ ॥ प्रहत्याद्यनुमेयोस्यंरथगत्येवसारथि ॥ अहं
 कारस्याश्रयोयं मनोमात्रस्यगोचरः ॥ ५० ॥ विभुर्बुद्ध्यादिगुणावानुव

॥५॥

द्विस्तुद्विविधामता ॥ अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ॥ ५० ॥
 ॥ प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथापयमिति शब्दे ॥ धाराणादिप्रभेदेन प्र
 क्षंषद्विधमतं ॥ ५१ ॥ धारासागोचरोगन्धगन्धत्वादिर्गमिस्मृतः ॥ त
 थारसोरसज्ञायास्तथाशब्दोपि च श्रुते ॥ ५२ ॥ उद्भूतरूपेन यत्नस्यगोच
 रोद्वाशिगतद्वनिपृथक्त्वसंखे ॥ विभावसंयोगपरापरत्वं स्नेहो
 द्वत्वं परिमाणमुक्तं ॥ ५३ ॥ क्रियां जातियोग्यं वृत्तिसमवायं वृत्ताद
 शं ॥ गृह्णातिवक्षुषोयोगं रूपमत्रापिकारणं ॥ ५४ ॥ द्रव्यधर्मैस्त्वेव
 योगोमतसाज्ञानकारणं ॥ मनोयाह्यं सुखं दुःखमिच्छादंषोमतिस्त्वं

अथ

तिः ॥ ५ ॥ ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तदतीन्द्रियमिष्यते ॥ महत्वनृषाद्विधे
 हेतुरिन्द्रियकरणां भूतं ॥ ५८ ॥ विषयेन्द्रियसंबन्धो व्यापारसोऽपि वि
 धः ॥ इव ग्रहस्तु संयोगात्संयुक्तः समवायतः ॥ ५९ ॥ इवेषु समवेता
 नां तथा तत्समवायतः ॥ तत्रापि समवेतानां शब्दस्य समवायतः ॥ ६० ॥
 तद्भूतानां समवेतसमवायेन तु ग्रहः ॥ विशेषणात्तथा तद्दभावानां ग्र
 हो भवेत् ॥ ६१ ॥ प्रत्यक्षसमवायस्य विशेषणात्तयो भवेत् ॥ यदि स्यादुप
 लभ्येते ते वं यत्र प्रसज्यते ॥ ६२ ॥ अलौकिकस्तु व्यापारस्त्रिविधः परिकी
 र्तितः ॥ सामान्यलक्षणा ज्ञानलक्षणा योगजस्तथा ॥ ६३ ॥ आसत्तिः

॥ ६ ॥

संज्ञा ३

प्रतिप्रत्यक्षानुमान

राश्रयाणां तु सामान्यज्ञानमिष्यते ॥ तद्विन्द्रियवत्कर्मबोधसाम
 य्ययेक्ष्यते ॥ ६४ ॥ विषयीयस्य तस्यैव व्यापारो ज्ञानलक्षणा ॥ योगजो
 द्विविधोक्तो युक्तयुजानभेदतः ॥ ६५ ॥ युक्तस्य सर्वदा भानं चिन्तासह
 कृतोपरः ॥ व्यापारस्तु परामर्शः करणं व्याप्तिधीर्भवेत् ॥ ६६ ॥ अनु
 भायां ज्ञायमानं लिङ्गं तु करणं न हि ॥ अनागतौ दलिङ्गेन तस्मादनु
 मितिस्तदा ॥ ६७ ॥ व्याप्यस्य पक्षवृत्तित्वधीः परामर्श इत्यते ॥ व्याप्ति
 साध्यवदन्यस्मिन्नसंबन्ध इदाहृतः ॥ ६८ ॥ अथवा हेतुमन्निष्ठविर
 हाप्रतियोगिता ॥ साध्येन हेतौ रेकाधिकरणं व्याप्तिरुच्यते ॥ ६९ ॥

लिङ्गो हेतुः ४

अथ प्रत्यक्षानुमानं

सिद्धाधिसिद्ध्याश्रयासिद्धिर्यत्र नति ह्यतिः ॥ सपक्षस्तत्र हतिस्त्वज्ञा
 नादनुमितिर्भवेत् ॥ ७० ॥ अनेकान्तौ विरुद्धाणां सिद्धिः प्रतिपक्षि
 तः ॥ कालात्मया यदि स्तैस्स हेत्वाभासाश्च पञ्चधा ॥ ७१ ॥ आशः सा
 धारणास्तु स्यादसाधारणा कोपरः ॥ तथैवानुपसंहारी त्रिधानैकान्ति
 को भवेत् ॥ ७२ ॥ यः सपक्षे विपक्षे च भवेत्साधारणास्तुतः ॥ यस्तु भय
 स्मात्प्राप्तः सत्त्वसाधारणो मतः ॥ ७३ ॥ तथैवानुपसंहारी केवला
 न्वधिपक्षकः ॥ यः साध्यवर्ति तैवास्ति स विरुद्ध उदाहृतः ॥ ७४ ॥ आ
 श्रयासिद्धिराशास्यात्स्वरूपासिद्धिरप्यथः ॥ व्याप्यत्वासिद्धिरपरास्या

॥ ७ ॥

दसिद्धिस्त्रिधामताः ॥ ७५ ॥ पक्षासिद्धिर्यत्र पक्षो भवेत्तस्मिन्मयो गिरिः
 ॥ ह्रदोद्वंभूमवत्त्वादत्रासिद्धिरथापरा ॥ ७६ ॥ व्याप्यत्वासिद्धिरपरा
 नीलधूमादिके भवेत् ॥ विरुद्धयोः परामर्शहेतोः सत्प्रतिपक्षताः ॥ ७७
 ॥ साध्यशून्यो यत्र पक्षस्तु सौवाध उदाहृतः ॥ उत्पत्तिकालो न घटे गं
 धादियत्र साध्यते ॥ ७८ ॥ ग्रामीणास्य प्रथमतः पशुपत्तौ गवयादिकं ॥
 साहचर्यधीर्गवादीनां यस्यात्मा करणं मतः ॥ ७९ ॥ वाक्यार्थस्यातिदे
 शस्य स्मृतिर्या पार उच्यते ॥ गवयादिप्रदानां तु शक्तिधीरूपमाफलं
 ॥ ८० ॥ मदज्ञानं तु करणं दारतत्र पदार्थधी ॥ शब्दबोधफलं तत्र शक्ति

धीसहकारिणी ॥ ८१ ॥ लक्षणाशकासंबन्धस्तात्पर्यानुपपन्नितः ॥ आस
 तिर्योग्यताकांक्षातात्पर्यज्ञानमिष्यते ॥ ८२ ॥ कारणांमनिधानंतुपदस्यास
 त्तिरुच्यते ॥ पदार्थेतत्रतद्वत्तायोग्यतापरिकीर्तिता ॥ ८३ ॥ यत्प्रदेनविना
 यस्याननुभावकताभवेत् ॥ आकांक्षावक्तुरिहानुतात्पर्यपरिकीर्तितं
 ॥ ८४ ॥ साक्षात्कारेसुखादीनांकरणांमनउच्यते ॥ आयोग्यपदयाज्ञाना
 नांनस्यानुत्वमिहोच्यते ॥ ८५ ॥ अथद्रव्याश्रिताज्ञेयानिगुणानिचि
 यागुणा ॥ रूपरसस्पर्शगंधःपरत्वमपरत्वकं ॥ ८६ ॥ द्रव्यगुरुत्वस्ने
 हश्चवेगोमूर्तगुणाश्रमी ॥ धर्मोधर्मैर्भावनावशंशब्दोबुद्ध्यादयोपिच

॥ ८७ ॥

८० श्रीशैलकृततापदीपिके ६४

॥ ८७ ॥ एतेमूर्तगुणासर्वेविद्वद्भिःपरिकीर्तिता ॥ संख्यादिश्रुविभा
 गांतउभयेषांगुणोमतः ॥ ८८ ॥ संयोगश्चविभागश्चसंख्यादित्वादिक
 तथा ॥ द्विष्टकत्वादयस्तद्वदेतेनेकाश्रितागुणा ॥ ८९ ॥ अदृष्टभाव
 नाशब्दाश्रमीचैशोषिकागुणा ॥ संख्यादिपरत्वांतोद्रव्योऽसांसिद्धि
 कस्तथा ॥ ९० ॥ गुरुत्ववेगोसामान्यगुणाएतेप्रककीर्तिता ॥ सं
 ख्यादिपरत्वांतोद्रवत्वस्नेहएवच ॥ ९१ ॥ ततःशेषागुणाःसर्वेमता
 ऐकैकवृत्तयः ॥ बुद्ध्यादिषट्स्पर्शान्तास्नेहःसांसिद्धिकोद्रव ॥ ९२ ॥ ए
 तेद्वित्रिद्विद्यायाह्याअथस्पर्शानिशब्दकाः ॥ बाह्यैकैकेद्विद्यायाह्यागु

रूपादृष्टभावना ॥ ८३ ॥ अतीन्द्रियाविभूतांतुयेसुवैशेषिकोगुणा ॥ अ
 कारणागुणोत्पन्ना एतेतुपरिकीर्तिता ॥ ८४ ॥ अपाकजास्तुस्पर्शिताद्व
 त्वेचतथाविधं ॥ स्नेहवेगगुरुत्वेकपृथक्त्वपरिमानकं ॥ ८५ ॥ स्थितिस्था
 पकश्चेतेसुः कारणागुणोद्भवा ॥ संयोगश्चविभागश्चवेगश्चेतेतुकर्मजा
 ॥ ८६ ॥ स्पर्शस्तुपरिमानैकपृथक्त्वस्नेहशब्दे ॥ भवेदसमवायित्व
 मथवैशेषिकोगुणा ॥ ८७ ॥ आत्मानः स्पर्शमिति तत्त्वमुष्मात्स्पर्शगुरुत्वं
 योः ॥ वेगेष्वद्वयत्वेचसंयोगादिद्वयेतथा ॥ ८८ ॥ द्विवैवकारणात्वं
 स्पर्शप्रदेशिकोभवेत् ॥ वैशेषिकोविभुगुणः संयोगादिद्वयेतथा ॥

अथाप्यसतिः १

॥ ८९ ॥

८९ ॥ चक्षुर्ग्राह्यं भवेद्रूपं द्रव्यादेरूपतंभके ॥ चक्षुषः सहकारिस्पर्शः
 क्तादिकमनेकधा ॥ ९० ॥ जलादिपरमाणौ तन्निमित्तमन्यत्संहेतुकं ॥ र
 सस्तुरसनायाह्योमधुरादिरशोकधा ॥ ९१ ॥ सहकारिस्पर्शज्ञायानि
 त्यनादिचपूर्ववत् ॥ घ्राणग्राह्यो भवेद्बन्धो घ्राणस्यैवोपकारकः ॥ ९२ ॥
 सौरभं चासौरभं च संक्षेधापरिकीर्तिता ॥ स्पर्शस्त्वर्गिन्द्रियग्राह्यस्त्वचः
 स्पर्शोपकारकः ॥ ९३ ॥ अनुष्माशीतशीतोष्णभेदास्तत्रिविधोभतः ॥
 काष्ठिन्मादिक्षितावेवतौ नित्यतादिचपूर्ववत् ॥ ९४ ॥ एतेषाम्पाकजातं
 तुक्षितौ नान्यत्र कुत्रचित् ॥ तत्रापिपरिमाणौ स्पर्शात्पाकोवैशेषिको न

ये ॥ ५ ॥ नैयायिकानां तु नयेषु नुकादावधिष्यते ॥ गणानां व्यवहारे तु हेतुः ॥
 संख्याविधीयते ॥ ६ ॥ नित्येषु नित्यमेकत्वमनित्ये नित्यमिष्यते ॥ द्वित्या
 दयः परार्थान्ताः अपेक्षाबुद्धिजामता ॥ ७ ॥ अनेकाश्रयपर्याप्राप्ते तु
 परिकीर्तिता ॥ अपेक्षाबुद्धिनाशा सतेषां ताशो निरूपितः ॥ ८ ॥ अने
 कैकत्वबुद्धिर्यासापेक्षाबुद्धिरुच्यते ॥ परिमारां भवेन्मानव्यवहारस्य
 कारणं ॥ ९ ॥ अणुदीर्घमहद्ब्रह्ममिति तद्देद ईरितः ॥ अनित्ये तदनि
 त्यं स्यान्नित्ये नित्यमिहेष्यते ॥ १० ॥ संख्यातः परिमाराश्च प्रवयादपि
 जायते ॥ अनित्यं व्यगुकादौ तु संख्याजन्यमुदाहृतं ॥ ११ ॥ परिमारां

॥ १० ॥

घटादौ तु परिमाराजमुच्यते ॥ प्रत्ययः शिथिलाख्योयः संयोगस्तेन
 जन्यते ॥ १२ ॥ परिमारां तूलकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशतः ॥ संख्या
 यतु पृथक्त्वं स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणं ॥ १३ ॥ अत्यो न्याभावतो ना
 स्पचरितार्थत्वमिष्यते ॥ अस्मात्पृथगिदं नैति प्रतीतिर्हि विलक्षण
 ॥ १४ ॥ अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः ॥ कीर्तितं स्त्रिविधं
 स आद्यो न्यतरकर्मजः ॥ १५ ॥ तथोभयस्यंदजन्यो अभेत्संयोगजोप
 रः ॥ आदिमं शेषे न शोलादि संयोगः परिकीर्तितः ॥ १६ ॥ मेघयोः सं
 निपातोयः सद्वितीय उदाहृतः ॥ कपालतरुसंयोगात्संयोगस्तारु

कुंभयोः ॥ १७ ॥ तृतीयः स्यात्कमिजोपि द्विधैव परिकीर्तिताः ॥ अभिघा-
 तो नोदने च शब्दहेतुरिहोदिमः ॥ १८ ॥ शब्दाहेतु द्वितीयः स्याद्विभागो-
 पिति विधा भवेत् ॥ एक कर्मोद्भवत्वा शोध्य कर्मोद्भवोपरः ॥ १९ ॥ विभा-
 गजस्तृतीय स्यात्तृतीयोपि द्विधा भवेत् ॥ हेतुमात्रविभागोऽर्थो हेतु-
 हेतुविभागजः ॥ २० ॥ परत्वं चापरत्वं च द्विविधं परिकीर्तितं ॥ देशिक-
 कं कालिकं चापि मूर्तं सवतु देशिकम् ॥ २१ ॥ परत्वं सूर्यसंयोगभूय-
 स्त्वज्ञानता भवेत् ॥ अपरत्वं तदल्पत्वबुद्धितः स्याद्वितीरितं ॥ २२ ॥ पर-
 त्वमपरत्वं तु तदीयोऽल्पत्वबुद्धितः ॥ तयोरेव समवार्थो स्यात्संयोगः का-
 लपीडयोः ॥ २४ ॥

॥ ११ ॥

अपेक्षाबुद्धिनास्मेतनाशस्त्वेषामुदाहृतः ॥ बुद्धेः प्रपञ्चप्रागेव प्रायशो-
 विनिरूपितः ॥ २५ ॥ अथावशिष्टोपपरः प्रकारः परिदर्शयते ॥ अप्र-
 माचप्रमाचेति ज्ञानं द्विविधमिष्यते ॥ २६ ॥ तत्तु न्येतन्मतिर्यास्यादप-
 मासानिरूपिता ॥ तत्प्रपञ्चोपि पर्यासः संशयोपि प्रकीर्तिता ॥ २७ ॥ आ-
 शोदेहेयात्मबुद्धिः शंखादोपीततामतिः ॥ भवेन्नित्ययस्यासंशयो-
 थप्रदर्शयते ॥ २८ ॥ कस्मिन्नरोवास्थागुर्वेत्त्यादिबुद्धिस्तु संशयः ॥ तद-
 भावाप्रकाराधीस्तत्प्रकास्तुतिर्णयः ॥ २९ ॥ ससंशयोमतिर्यास्यादेक-
 त्राभावभायोः ॥ साधारणादिधर्मस्य ज्ञानं संशयकारणां ॥ ३० ॥ दोषे-

प्रमायाजनकः प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वादिरूपोदोषो न
 नाविधोमतः ॥ ३१ ॥ प्रत्यक्षे तु विशेषेण विशेषाचता समम् ॥ संनि
 कर्षो गुणस्तु स्यादयत्नमिती पुनः ॥ ३२ ॥ पक्षे साध्ये विशिष्टे च परा
 मर्शो गुणोभवेत् ॥ शक्ये सादृश्यवृद्धिस्तु भवेदुपमितो गुणः ॥ ३३ ॥
 पक्षे साध्ये विशिष्टे च परा मर्शो गुणोभवेत् ॥ शक्ये सादृश्यवृद्धिस्तु
 सादृश्ये योग्यताया स्नात्पर्यस्याथवा प्रमा ॥ गुणस्तु मभिल
 नुज्ञानमत्रोच्यते प्रमा ॥ ३४ ॥ अथवा तत्प्रकारं यत्तु ज्ञानं तद्वद्विशेष
 कं ॥ तत्प्रमाणा प्रमाणापि भ्रमस्यान्तिर्विकल्पकं ॥ ३५ ॥ प्रकारं

॥ १२ ॥

दिश्रुत्यं हि संवंधं धातवगाहितम् ॥ प्रमात्वं न खतौ ग्राह्यं संशयानु
 पपत्तितः ॥ ३६ ॥ व्यभिचारस्याग्रहोपि सहचारग्रहस्तथा ॥ हेतुर्वा
 प्रिर्ग्रहोतर्कः क्वचिच्छ्रुतानिवर्तकः ॥ ३७ ॥ साध्यस्य व्यापको यस्तु
 हेतोरव्यापकस्तथा ॥ सऽपाधिर्भवेत्तस्य निष्कर्षो यं प्रदर्श्यते ॥ ३८ ॥
 सर्वसाध्यसमानाधिकरणाः सऽपाधयः ॥ हेतोरैकाग्र्यो येषां स्व
 साध्यव्यभिचारिता ॥ ३९ ॥ व्यभिचारस्यानुमानमुपाधेस्तु प्रयोजनं
 ॥ शब्दोपमानयोर्नैव पृथक् प्रमाणा मिष्यते ॥ ४० ॥ अनुमानगतार्थ
 त्वादिति वैशेषिकं मतं ॥ तन्न सम्पत्तिना व्याप्तिबोधस्तु द्वादिवोध

३७-

तः॥४१॥ द्वैविध्यस्तु भवद्वाप्रेरन्वयव्यतिरेकतः॥ अन्वयव्याप्तिरुक्तेव
व्यतिरेकादथोच्यते॥४२॥ साध्याभावव्यापकत्वं हेत्वभावस्य यद्भवति
॥ अर्थापत्तेर्न नैवेह प्रमातिरनेत्यने॥४३॥ व्यतिरेकव्याप्तिबुद्ध्याचरि
तार्थाहिसायेतः॥ सुखं न जगतामेव कास्मिन्धर्मज्ञा जन्यते॥४४॥ अथ
मेजन्यदुःखं स्यात्प्रतिकूलं सचेतसां॥ निर्दुःखत्वे सुखे चेष्टानत्रा
नादेव जायते॥४५॥ इच्छा तु तदयाये स्यादिहोपायत्वधैर्यदिः॥ विकी
र्षा कृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छा नुया भवेत्॥४६॥ तद्धेतुः कृतिसाध्यो ह्य
साधनत्वमिति भवेत्॥ बलवद्विष्टहेतुत्वमितिः स्यात्प्रतिबंधिका॥

॥१३॥

४७॥ तदहेतुत्वबुद्धिस्तु हेतुत्वं कस्य चिन्मते॥ द्विष्टसाधनता बुद्धिर्भवे
देषस्य कारणां॥४८॥ प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकारणां॥ एवं
प्रयत्नत्रैविध्यं तांत्रिकैः परिदर्शितं॥४९॥ विकीर्षा कृतिसाध्यो ह्यसा
धनत्वमिति स्तथा॥ उपादानस्य चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकमभवेत्॥५०॥
निवृत्तौ भवेद्देषाद्विष्टसाधनताधियः॥ यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदा
तींद्रियो भवेत्॥५१॥ शरीरे प्राणा संचारे कारणां तत्प्रकीर्तितं॥ अती
न्द्रियं गुरुत्वं स्यात्पृथिव्यादि ह्येनूतनं॥५२॥ अनित्ये तदनित्यं स्यात्
नित्ये नित्यं मुदा हतं॥ तदेवासमवायिस्यात्पतनारख्ये न कर्मणि॥

५३॥ सांसिद्धिकं द्रवत्वं स्यान्नैमित्तिकमथापरं ॥ सांसिद्धिकं तु सलिले हि
 तीयं क्षितितेजसो ॥ ५४॥ परमाणौ जले नित्यमन्यत्रानित्यमिष्यते ॥ नै-
 मित्तिकं वह्नियोगात्तपनीयघृतादिषु ॥ ५५॥ द्रवत्वं स्पंदने हेतुर्निमित्तं
 संग्रहे तु तत् ॥ स्नेहो जले स नित्यो माव नित्योऽव्यविन्यसो ॥ ५६॥ तैलं
 तरेतत्प्रकर्षादहनस्यानुकूलता ॥ संस्कारभेदो वेगोऽथ स्थितिस्थापक-
 भावने ॥ ५७॥ सूत्रमात्रे तु वेगस्यात्कर्मजो वेगजकचित् ॥ स्थितिस्थाप-
 कं संस्कारः क्षितौ केचिच्चतुर्ध्वपि ॥ ५८॥ अतिद्रियः स विज्ञेयः कचित्
 स्पंदपिकारणं ॥ भावनाख्ये तु संस्कारे जीवहृत्तिरतिंद्रियः ॥ ५९॥

॥१४॥

उपेक्षां नात्मकस्तस्य निश्चयः कारणां भवेत् ॥ स्मरणी प्रत्यभिज्ञाभ्याम-
 प्यसौ हेतुरुच्यते ॥ ६०॥ धर्माधर्मो वदहं स्याद्धर्मः स्वर्गादिसाधनं ॥ गंगा-
 स्नानादियागादि व्यापारः स तु कीर्तितः ॥ ६१॥ कर्मनाशा जलस्पर्शादि-
 नानाश्रयस्त्वसौ मतः ॥ अधर्मो निरकादीनां हेतुर्निर्दिष्टकर्मजः ॥ ६२॥ प्रा-
 यश्चित्तादिनाश्रयो सौ जीवहृत्तिस्त्रिमौ गुणौ ॥ श्मौतुवासनाजन्यौ ज्ञा-
 नादपि विनश्यतः ॥ ६३॥ शब्दो ध्वनिश्च वर्णाश्च मृदंगादिभवो ध्वनिः ॥
 कंठसंयोगादिजन्या वर्णास्ते कादयो मतः ॥ ६४॥ सर्वशब्दो न भो हृत्तिः
 श्रोत्रोपन्नस्तु गृह्यते ॥ वीचीतरंगन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्तिता ॥ ६५॥

कदंबगोलकन्याया उत्पत्तिः कस्य चिन्मते ॥ उत्पन्नः कोविनहः कइति बु
 इरनिन्यताः ॥ ६६ ॥ सोयंक इति वृद्धिस्तु सा जात्यमवलंबते ॥ तदेवौषधमि
 त्यादौ सजानीयेपि दर्शनात् ॥ १६७ ॥ इति श्रीमहामहोपाध्याय श्रीमदि
 श्वनाथसिद्धांतपंचाननभट्टाचार्यकृतैकांतिकावलीनामणीभाषापरि
 षेदः ॥ संपूर्ण ॥ शुभम् ॥ सम्वत् १८५४ साक्षामिति पौषवदि ४ रो ३ ॥

॥ १५ ॥

24.2 x 10.4